

Bertha Zoltán

Magyari rózsafa

Tamási Áron regénypéldázata az 1940-es erdélyi revízióról

2022-ben Tamási Áron születésének 125. évfordulója tiszteletére hivatalos emlékévet hirdettek. A számtalan rendezvény és kiadvány újból fényt vetett az életmű egészére (köztük például a Cs. Nagy Ibolya és A. Szabó Magda írta és szerkesztette, „*A legnagyobb dolog: világot teremteni*” – Tamási Áron című monumentális albuma, Ablonczy László *Tamási Áron sorsjátékai* című monográfiája az író páratlan drámaművészetéről, vagy a *Hitel* folyóirat 2022/9., *Tamási Áron 125* című tematikus száma). Az eddig ismeretlen dokumentumok feltárása vagy a kevésbé ismert műveknek is a gondos számbavétele elévülhetetlen jelentőségűvé teszi az ünnepi esztendő irodalomtörténeti hozadékát is (a jubileum nemzeti identitás-erősítő szerepe mellett).

Mert elhanyagolhatatlan törlesztés a már szinte elfelejtett alkotások újrafelfedezése is. 2020 a gyászos, gyalázatos trianoni békediktátum századik évfordulója volt – de egyszerre az 1940-es második bécsi döntés, Észak-Erdély és a Székelyföld örömteli visszafoglalásának a nyolcvanadik anniverzárúma is. És így alkalom Tamási Áron *Magyari rózsafa* című regényének a felelevenítésére is – amely a visszacsatolás történelmi eufóriáját jelképes epikai formába öntve örökítette meg. Cs. Nagy Ibolya – pályaképében külön fejezetnyi figyelmet szentelve a regény mondanivalójának – azt domborítja ki és bizonyítja, hogy a valamiféle történelmi elégtételvétel érzelmileg felfűtött ábrázolásán túl a mű a „fogat fogért” gyűlöletet elvető, keresztényi megbékélés elvét, s „a pogányság-kereszténység nemzetmentő történelmi fordulatót” emeli a leg súlyosabb eszmei példázattá.

*

„A regény egy húszéves székely legényről szól, ki a román hatalom utolsó évében (...) hadat visel a románok ellen (...) s hadjáratának véghezvitelére az erdőbe vonul. Egyénisége és magatartása az ősi magyar kalandozások idejére emlékeztet. (...) 'Hadjáratának' közepén vonulnak be Erdélybe a magyar honvédek” – vallotta készülő új művéről Tamási Áron 1941 márciusában, a *Híd* című „irodalmi, művészeti, tudományos és társadalmi képes hetilap” hasábjain. A regényt hamarosan ugyancsak a *Híd*, Zilahy Lajos lapja (főmunkatársai ekkor: Kodolányi János, Móricz Zsigmond, Németh László és maga Tamási Áron) kezdte el közölni húsvéti számában, s a tíz rendszeres folytatásnak a nyár elején ért a végére. (Egy Molter Károlynak címzett levelének tanúsága szerint remélte is Tamási Áron, hogy a részletekben való közlés nem „éri utol” a megírás munkájának ütemét.) Ekkor

(1941. június 4–6-án zajlott az évenként megrendezett ünnepi „Magyar Könyvnap”, amikor a mű könyv formában is napvilágot látott – Babits Mihály, Márai Sándor, Illyés Gyula, Féja Géza, Karácsony Sándor és mások egy-egy új (vagy új kiadású) kötetének társaságában; s például Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor a lovát ugratja*, Kodolányi János *Baranyai utazás*, Sinka István *Denevérek honfoglalása* vagy Veres Péter *Ember és írás* című művével együtt.

Egyrészt tehát a népi írói mozgalom szellemi környezete az, amelybe a *Magyari rózsafa* megjelenése (mint ahogy Tamási korábbi, sőt egész életműve, munkássága is) szervesen beilleszkedik, másrészt pedig az a nemzeti-történelmi miliő, amelyben a felelős magyar gondolat és erkölcsi érzés a trianoni békediktátum következtében elszakított és kisebbségi helyzetbe taszított nemzetrészek sorsának új fejleményeire ebben az időben is élénken reflektál. Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés folytán Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, s ez általában a jogi és politikai méltányosságérvényesítés, a történelmi jóvátételszerzés, a morális igazságközelítés örömeivel és reményével töltötte el a magyarságot. Az erdélyiek közhangulatát, a kisebbségi szorongatottság feloldásának érzelmi állapotát így fejezi ki Tamási Áron *Piros betűk a hazatérés napján* című lelkes tudósításában: „Ezerkilencszáznegyven, szeptember tizenegy. Szerda. Eljött hát végre a nap, amikor Kolozsvár hazatér! Mint a királyfi, kit gonosz hatalmak egyszer elraboltak és eladtak, ez a város is a mai napon úgy érkezik vissza az ő várakozó édesanyjához, Magyarországhoz (...) megszólal a harang (...) Isten zengte talán a város fölött. Vagy egyetlen torokkal a magyar ősök szólaltak meg. Mind együtt az ősök, akik ennek a városnak a temetőjében s ebben az erdélyi földben, mint a nemzeti hagyomány gyöngyszemei, ezeresztendő hosszú füzérben úgy pihennek”. (S a „csodatévő harangszó” „valósággal bibliai erejű és emlékezetű” volt, „melytől egy ősi magyar város gyógyult meg egyszerre, kelt fel és járt” – *Gondolatok hazatérés idején.*) Ugyanezen a napon (a kolozsvári magyar bevonulás napján tehát) egy rövid, játékosan szellemes és tréfásan mélyértelmű interjúban pedig (Kós Károly szavával a „szerelmes önkívületben” boldogan síró-zokogó, mámorosan ujjongó sokaság közepette, a kolozsvári főtéri New York Kávéház teraszán, a budapesti Magyar Rádió munkatársának, az íróbarát Cs. Szabó Lászlónak a mikrofonja előtt) így vallott, leghíresebb regényének hőisére és történetére hivatkozva – és kiválóan sűrítve az ő szemléletére és stílusára olyannyira jellemző felszabadságot, magasrendű tisztánlátást, árnyalt problématudatosságot és emelkedett humort: „Nemcsak a Hargita tért vissza, hanem maga Ábel is visszatért. Azután eszébe jutott neki, hogy számadást csináljon: vajon minden terület visszatért-e a magyar hazához, olyan területek, amelyen ő járt. Akkor eszébe jutott, hogy Amerika se tért vissza, de Dél-Erdély különösen nem tért vissza. Akkor azt gondolta, hogy Amerikát nem bánjuk még, de Dél-Erdélyt, azt semmi esetre, soha nem fog-

juk hagyni. Tovább gondolkozott, s az jutott eszébe, hogy Surgyelánt fel fogja keresni, akivel együtt szenvedett a Hargitán, és meg fogja neki mondani, hogy most már ide, Észak-Erdélybe a magyarok bejöttek, s őt fel akarják kérni arra, hogy (...) menjen el Dél-Erdélybe, és mondja meg ottan a románoknak, hogy térjenek vissza a magyar impérium alá, mert ott nem lesz nekik rossz dolgot: hiszen az igazságot is meg lehet szokni.”

A fellélegzés pillanatairól mások is sokan tesznek tanúságot; például az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztortűz* ünnepi-tematikus számaiban többek között Kós Károly, Kemény János, Molter Károly, Reményik Sándor, Asztalos István, Bartók György, Tavasz Sándor, Maksay Albert, a Kolozsváron közreadott költői antológia, a Szabédi László verscímét kiemelő *Üdvözlégy szabadság* szerzői (köztük Jékely Zoltán, Horváth István, Horváth Imre, Kiss Jenő), *Jönnék!* című riportregényében, dokumentáris, vallomások beszámolójában Wass Albert: mind-mind a nemzeti elnyomatás, a nagyromán sovinizmus fojtogató terhének megszűntéről, a megkönnyebbülés lélekemelő élményéről vallanak.

Ugyanakkor azonban mindnyájuk megnyilatkozását áthatja valamiféle hiányérzet, s a növekvő aggodalom hangja. Az új határvonal (noha az etnikai arányokat elfogadhatóan veszi figyelembe) ugyanis földrajzilag kettészeli, megosztja az integer Erdélyt, s a kívülrekedt mintegy félmillió dél-erdélyi magyarság újabb, fokozottabb kiszolgáltatottság és szenvedés elé nézhetett. S valóban: az ott maradtakkal szemben egyre kegyetlenebb rendszabályokat alkalmaztak, az oktatást és a sajtót korlátozták, kulturális és politikai szervezeteket betiltottak, sokakat kiutasítottak, internáltak vagy munkaszolgálatra kényszerítettek. A kétségbeesztő dél-erdélyi viszonyokról tudósít hitelesen és felkavarón például Kacsó Sándor *Lélekvesztőn* vagy Méliusz József *Sors és jelkép* című regénye. Ezeknek a körülményeknek az előérzete fakasztotta fel már 1940-ben a vezető erdélyi írástudók panaszána számátalan változatát: az örömbé vegyülő keserűséget és felemaságot, amelyre Nyirő József így utalt: „Az egyik szemünk az örömtől, a másik a fájdalomtól sír.” De veszélyként mutatkozott egyfajta (főként középosztálybeli, értelmiségi) érzéketlenség is, amely a Magyarországról történő hivatali, ideológiai, politikai beáramlást jellemezte, s amely az erdélyi sajátosságok önálló arculatának bizonyos fokú elhalványításával fenyegetett. A jellegzetesen árnyalatos érték- és hagyomány-óvó identitásvédelem szólalt meg, amidőn a helikoni-marosvécsi írócsoportosulás tagjai – közös deklarációikban is – a nemes tradíciók ápolásának szükségességéről beszéltek, majd a „múltbéli tapasztalatok”, az „ősi tájegységekben rejlő kipróbált erők”, a finomabb transzilvániai karaktervonások és szempontok hasznosítására figyelmeztettek, sérelmezve a tájékozatlanul központosító bürokratizmus túlzó gyakorlatát, az erdélyiség speciális lelki jegyeinek, öntelmező törekvéseinek néminemű elsorvasztását. Az összetett, minőségelvű

önazonosság- és helyzettudat, a körültekintő gondérzékelés, a szülőföld-hűség, a kisebbségi humánus éberen megőrzött eszményeivel, erkölcsiségével töltkezző magasrendű értékeszme jut kifejezésre abban is, ahogyan a példateremtő erdélyi szellem kiemelkedő képviselői – Reményik Sándortól Szabédi Lászlóig – a kisépítési együttélés történelmi meghatározottságainak és etikai normáinak-törvényszerűségeinek, a másféle kultúrák elkötelezett megbecsülésének értelmében a bármifajta alacsony motivációjú elégtételnyerés, alantas indítékú románellenes erőszak, visszavágás vagy revansizmus, győzelmi indulatkitörés vagy bosszú eshetőségének még a gondolatát is mélyen elutasítják.

Ugyanilyen problémaérzékenység vetül ki Tamási Áronnak mindezekkel az aggályokkal és megfontolásokkal összecsengő szavaiban, már a lelkesítő államhatalmi fordulat első óráit megörökítő mondataiban is (*Piros betűk a hazatérés napján*), amikor a „beteljesülés” elmaradására, csonkaságára mutat rá, arra, hogy tehát az új határ Erdélyt „a homlokán kettőbe vágta”, s „túl a határon testvérek sírnak s vesztenek vagyont, vért és életet; s mint kenyérből, az ősi földből is hiányzik még egy darab”; holott (állítja az *Erdélyi szövetség* című cikke is): a történelmi küzdelem fölött hirdetett „örök eszmény” szerint Erdély „egy és oszthatatlan”. A *Gondolatok hazatérés idején* című (1940. október 13-i keltezésű) esszé szintén a kettőbe hasított Bethlen Gábor-i és erdélyi homlok képzetét festve (a fejedelem is „velünk együtt a teljes ünnepre készülődött” – sóhajtván), a mértéktartó magyar fegyelem és az örökdő-virrasztó lelkiismeret fényében a féltett, ám megfakulásnak indult erdélyi sajtószerűségekhez való kiolthatatlan ragaszkodás okait világítja meg – éppen egy egyetemes patriotizmus elmélyíthetőségének kontextusában („létezik egy úgynevezett erdélyi magyar szellemiség, melynek utánpótlása rendkívül népszerűek. Mi azonban magát a valódit inkább ajánljuk, mert abban az erkölcsformáló és célravezető erejét törvényszerűnek tartjuk”; „ez a hitünk nagy nemzeti erő lehet ma, amikor egy megújítandó Európában megújult magyarságot kell teremteni”; „erős tulajdonsága még ennek a szellemiségnek a szociális igazság teremtő ereje is; nemkülönben küzdelme a rendszerért, melyben egyfelől a világ s másfelől a nemzet egységében jelenik meg”). Később (*Levél Erdélyből*, 1940. november 29.) a különböző népek közötti teljes egyenrangúság elismerésének jegyében – és sajnálattal látva, hogy „nagy idő és nagy változás” szükséges még a transzilvánizmus gyakorlati életformává gyökeresedéséhez – állapítja meg az író: „Erdély fölött a magyar impérium azon múlik, hogy magunkkal törődünk s nem másokat szorongatunk. Nekünk kell minőségben odáig nőni és mennyiségben odáig szaporodni, hogy a történelmi pernek egyszer és örökre vége legyen.” Majd azon kesereg, hogy a „szív megkapta a sorstól a hazatérés legnagyobb ajándékát, de a szellem mostoha sorsra száműzetett” (*Erdélyi jelentés*, 1942. január 7.).

Mindeközben természetesen a derűsebb, reményteli bizakodás, az elfojtatlan öntudat is élénk marad; a meggyőződés, hogy „emberi művelődés és az ősök ezeréves véráldozata árán örök magyar föld Erdély”, hogy „idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neme” (*A tűz világossága*, 1941. Pünkösd), s hogy „a nemzeti eszme nem lehet más, mint a magyar haza történelmi határai között újratерemteni az életet” (*Gond és reménység*, 1942. Karácsony).

Ez a (bár részleges) történelmi restitúció keltette erőteljesebb, bonyolultságában is harcos hit, a diadalmas (de szemernyit sem elvakult) mámor fűti fel leginkább a *Magyari rózsafa* atmoszféráját is: egyfajta józan, egyszersmind felemelő, méltóságteli eufória. Fiatalos kedély, aktív akarat, cselekvő jószándék árad belőle (akár már a jelképes címevel is sokat jelentő, szintén 1941-es humoros-anekdotikus novellából, az *Igazítás a világon*-ból). A *Magyari rózsafa* fogadtatása jelentősnek mondható: számos híradás, ismertetés, elemző recenzió jelent meg róla a különböző lapok, folyóiratok hasábjain (*Magyar Album*, *Magyar Kultúra*, *Magyar Kultúrszemle*, *Magyar Protestánsok Lapja*, *Erdélyi Tudósító*, *Diárium*, *Kelet Népe*, *Pannonhalmi Szemle*, *Egyedül Vagyunk*, *Esti Magyarország*, *Magyar Élet*, *Vigilia*, *Új Élet* stb.). Ezek az írások általában és elsősorban a regény eszmeiségét és nemzetlelkesítő erőnyeit méltatták, s a román uralommal szembeni „lovagias” küzdelem, a „pogány” indulatban gyökerező lázadó harc és a keresztény-építő béke és munka apoteózisaként értékelték. Tüzes romantikus, népi-mondai „hőskölteményként” aposztrofálták, amelyben a furfangos székely legény az égiektől az üdvösség, a földi hatalomtól a haza ajándékát kapja meg a tavaszi „vidám feltámadás”, egy örvendező „új honfoglalás” (honvisszafoglalás) légkörében. Voltak, akik az „erdélyi rabság” és „felszabadulás” irodalmi visszhangját általánosságban csekélynek találván, e művet – autentikus jelképi ábrázolásmódját dicsérve – ebben az értelemben is hiánypótlónak tekintették. Emellett kiemelték a játékos nyugalom eposzias-mesei jellegét, a „homéroszi idillekkel”, a vörösmartys kiseposzokkal összevethető költőiségét, s a legnevezetesebb Tamási-figurák, az Ábel, a Jégtörő Mátyás fortélyos humorával, tréfás kedvességével rokon tulajdonságokat az új főhős, Magyari Balázs jellemében. Többen viszont – könnyedség és súlyosság lírai harmóniáját bár elismerve – túlságosan alkalminak és mesterkéltnek ítélték a történetet, „plakát-plasztikájúaknak” az alakokat, s a mókás-góbés cselekményvezetést: elsietettnek és siker-orientáltak. Ha az egyik oldal véleményeiben az erkölcsi bátorság, a tiszta, üde igazságvágy és tetterő, a friss, ízes realizmus vagy éppen a romantizáló-eszményítő stilizálás, az egyszerre bensőséges és emelkedett lelkiség, az ártatlan derű és a szabadságharcos-hitvalló emberség szuggesztíójának, a szimbólumteremtő nyelviségnek az elvi-esztétikai erőnyei domborodtak ki, a másik felfogásban mindez sovány epikum má szimplifikálódik vagy erőszakolt, kellemetlen „vadnyugatiságba” fordul. Megoszlottak a legjelentősebb kritikusok nézetei is. Gombos Gyula (*Álom az országról*, Bp., 1941)

az „álldogálás fásultságát”, az „ízék kezdődő áporodását” kifogásolta. Féja Géza (*Híd*, 1941/27.) is „vázlatosabb, szikárabb, egyszerűbb” alkotásnak vélte az új Tamási-regényt az előzőekhez képest, mégis a „regionalizmusból” kinövő olyan teljesítményként értelmezte (szembeállítva Nyirő József szintén 1941-es *Halhatatlan életével*), amely a „magyarság természetének két pólusát rajzolja meg”: a „lázadozó Koppányt és a kormányzó bölcs, szentistváni magyart”. Schöpflin Aladár (*Nyugat*, 1941/7.) viszont már csak pozitívumokat sorol: a dús képszerűséget, a mesei „naiv fantasztikumot”, a tündöklő természetességet és a természeti megszemélyesítések varázslatos szépségét, a „naiv és ravasz, gyerekes és okos, haragos és szelíd, nyílt és titkolózó” lélektani tényezők, tendenciák egyidejűségének szemléletes megidézését méltatja, mint a mű poétikai karakterének lényegi összetevőit. „Betyár-historia” ez szerinte, a „durván basáskodó románok” megcsúfolása, olyan komoly tréfa, amelyben „nincs, nem is akar lenni emberölés”, s amely alig elképzelhető, mégis hihető, minden részletében hitelesnek tetsző, noha „vágýalom”-szerű „népi epika”; „egyszerűsége nagyon bonyolult ideg-alkatot leplez”: a „sokszázados harc, szenvedés, keserves munka” edzette-alakította székely pszichét. Tündéri valóságosság és színes, kalandos fordulatosság; a csoda mágiája és eleven kedélyhullámmás; a villódzó játékoság sziporkázása: ezek a markáns hatáselemek ragadtatják Kádár Erzsébetet is (*Nyugat*, 1941/8.) a legelismertebb szavakra: „szétfutó sugarak, merész diszsonanciák, apró robbanásokban születő erő. (...) A jelenségek megsokszorozódnak, egyszerre több alakban is élnek, s ez a többszólamúság a szigorúbb egység. Az érzés színt ölt, s a színek testet. A tavasz bolondul röpködő madarakkal lövöldözik, de az emberek lelkükből költötték ki őket, ki-ki olyan színűt, amilyen lélekkel várta a fordulást. Minden jelkép és valóság is. A gonoszság és jóság egymás mellett élnek; fában, bogárban, emberben, szélben átszólnak, átlátogatnak egymáshoz. A lélek új ruhaként viseli a testet. Azt érezzük: még az Isten is fiatal. Bartók zenéjére és még többször Egry legszebb tájaira kell gondolnunk: a körvonalak nem mosódnak el, de a fények és sugarak áthatolnak rajtuk (...) Tamási hősei ilyen sugarakkal átszelt emberek; homlokuk a felhővel beszélget, lábuk a földdel érez. (...) Egy székely legény összetűz faluja román kényuraival, az erdőbe húzódik, egymaga hadjáratot indít az elnyomók ellen. Ez a mi hősnünk, Magyar Balázs olyan büntelen Rózsa Sándor, aki talán arkangyal is lehetne. (...) S ez a mesébe hágó székely kaland furcsa, kedves társadalmi utópia is. Kilenc tolvaj román fát dönt az erdőben, egy bölcs székely jó étellel fizet nekik s az igazság fegyverével féken tartja őket – ilyen egy boldog ország.” S a harmonikus létezés; mert ez a mű: tiszta „megsejtése a test és a lélek valódi viszonyának” (Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880–1940*, Bp., 1942).

A regény Tamási pályáján sem nem csúcs, sem nem visszaesés; hanem egy kor- és lélekállapotot tükröző olyan alkotás, amilyennek Szabó Zoltán nevezte (*Magyar Nemzet*, 1941. jún. 29.): maradandó. Az idegen zsarnoki hatalomtól (esetenként

gyilkos rémuralomtól) elszenvedett sanyarú megaláztatásból, üldöztetésből kitörő, az embertelenség béklyóit lerázó közösség két „ének”-ből álló tanulságos regéje, az erdélyi magyarság felszabadulásának, nemzeti visszatérésének parabolisztikus látomása. A kegyetlenkedő idegen előjárók fortélyos ötletekkel, haditervekkel és akciókkal való megleckéztetésének, a „kizökkent idő” valóságos helyrebillentésének példázata, a forradalmi hevület, a győzedelmeskedő szabadságharc egyéni és kollektív ösztöni-érzelmi szférákban összesűrített regényi víziója. A kiviruló, fellekesülő, feszült, izgatott és forró hangulatok kavargásában (a cselvetések, a fogolygyűjtés, az erdei különbirodalmi berendezkedés sűrűjében) a fölülkerekedést elősegítő cselekedetek különlegesen nemes méltóságot hordoznak, hiszen az igazságosztás és az igazságtevés nem halálos vagy elrugaszkodó bosszúvágyból táplálkozik. Hanem a helyes etikai világtrend igényét tartja szem előtt. Ilyen illúziótlan éleslátásból fakad például az ábrándkergető történelmi magyar vezető rétegeket érintő kritika, az első világháború folyamára és végkimenetelére (a „romlás idejére”) vonatkozó nemzeti önbírálat megnyilvánulása is: „szembe kellett volna fordulni az urakkal, amikor ezt a mi földünket fenyegette a veszedelem s meg kellett volna védelmezni”. Vagy ilyen tiszta helyzetértékelést summáznak a becsületes, hasznos munkát, az emberséges, tisztességes irányítás evidens ésszerűségét hangsúlyozó maximák és ítéletes megállapítások is, amelyek számos Petőfi-vershez (*Már minékünk ellenségünk..., A székelyekhez, Élet vagy halál!*) hasonlítható nyílt és metsző szenvedélyességgel kárhoztatják az idegenek csalárd térfoglalását a magyarság kárára: „böcstelen az olyan szolga, amelyik leüti a gazdáját, amikor a gazda fáradtan elaluszik. Ők pedig így töttek velünk s beléültek a gazdaságba, amit tönkretöttek.” A „lopott jószággal” nem tudtak bánni, és semmivé tették azt.

A mesei megütközés-sorozat azután gazdag metaforikus-szimbolikus sejtelmekkel és jelentéssugallatokkal dúsul föl. A főhős egy szultán benyomását keltő idősebb székellyel szövetkezik, aki egyben a legfőbb tervek olykor titokzatosnak látszó értelmi szerzője. Ez a motívum voltaképpen a kettős magyar vezérség (királyság, fejedelemség), a némileg Buda–Attila vagy „kende”–„gyula” típusú ket-tősség ősi jellegzetességét őrzi mint jelentést: az intellektuális, szakrális, illetve a gyakorlati, katonai népvezérség egymást feltételező, kiegészítő vonásait, komplementaritását. Kovács György így fogalmazta ezt meg (*Újság*, 1941. aug. 17.): „Tágabb értelmet nyer ennél a pontnál az írói mondanivaló, mert a hadbanálló két székely egyénisége, gondolkodása egy egész népet szimbolizál: Tamási ezáltal a magyarság egyéniség-képét örökítette meg költői erővel. Nem elég egy nép küzdelmeinek eredményes megvívásához a vállalkozó erő, a hősiesség, a szalmaláng, vagy az ügybuzgalom, amit az író a pogánysággal példáz megkeresztetlen főhőse, Magyarai Balázs személye által. Hanem kell hozzá a szervező, józan, tapasztalt és mindent megfontoló bölcsesség: az Ignác szultáné, aki tulajdonképpen

szervezője a kis erdei birodalomnak. A két egyéniség mutatja meg azt a szerencsés keveredést, ami párosulva egy személyben, vagy egy egész nemzetben, meg tudja tartani élőnek, teremtőnek és egyre műveltebbnek a magyarságot is ezer esztendőn át a sokat háborgó földrajzi Európa közepén, az európai műveltség legkeletibb szélén s a barbár és nagyszerű Ázsia legnyugatibb vonalán.”

A másik bipoláris, egyszersmind harmóniába fejlődő tulajdonság pogányságnak és kereszténységnek a kettőssége, birkózása és végül összeolvadása. Vadság, öskéleti-rebellis elszántság, igazságtevő hajthatatlanság és keresztény kiengesztelődés, békés jövőorientáció, tövises nyersesség és sugárzó szépség, elementáris-energikus életbizalom és áhítatos üdvözülés hajtja át egymást a főhősben, mint ahogy a jellemfestés jelképi övezeteit tágító vadrózsafa-képzetben is ékesen összegeződnek ezek a természet és lelki alkat mély összefüggéseit reveláló minőségek („az egészet gyöngédnek és dúsnak lehetett volna nevezni, ha nem lettek volna tövises rajta”; vagy ahogyan Ignác szultán jellemzi Balázst: „Magyari vagy minden tekintetben, jó magyari ember. S rózsafa is vagy, mert szív után vágott leveleid minden fuvalomra megrezdülnek, a virágaid kényesek és virítnak, de a töviseid nagyok és seböznek”). S még egy konfliktus súlyosbítja az amúgy inkább könnyeddé és dekoratívva stilizáló lélektani ábrázolást: a főhóst – tetteiért – az apja (másokkal együtt) pogány rablónak minősíti. Katartikus a döbbenet, a megsajduló keserűség ettől Magyar Balázs lelkében, s különös meglátásra készíti: „Nem tudom bizonyosan, hogy ki az ellenség: az idegen hatalom-e, mely gyötör és rabol minket már huszonegy esztendeje, vagy a hazai szégyen, mely az ember lábnyomán pocsoltyába gyűl mindenütt.” Ezt a fájdalmat is elmossa azonban a végkifejlet: a késői, ám annál magasztosabb megkeresztelkedés – a szülőháza visszacsatolásának ünnepi pillanataiban. Amelyek végképpen az indulatokat legyűrő nyugalmat és lelki egyensúlyt, harmóniát hozták el. Az őt keresztelő pap szózata szerint is: „Legkedvesebb fiam! Te a máj napon két ajándékot kaptál. Mind a két ajándék nagy és gyönyörű. Lélek és szív nem kaphat nagyobbát soha. Az egyik ajándékot az égi hatalomtól kaptad. Ez a keresztség szentsége, melyben a lelked tisztára fürdött, s mely az üdvösséget ígéri neked. A másik ajándékot a földi hatalomtól kaptad. Ez pedig a magyar haza, melyben szíved a miénkkel együtt örvendezhet immár, s amely gyümölcsöző életet ígér neked ezen a földön.”

A regény egyik fő értéke, hogy megmutat Tamási pályáján egy színt, egy szakaszt, amely nem ismétlődhet, de nem is iktatódhat ki az író világszemléletéből. Aki indulati ösztönzésektől is vezérelve ragadja meg a területi revízió emocionális élményét, lelki hátterét, élesen kivetítve a mélytapasztalat: a sorstudat és a feláradásigény megsemmisíthetetlen érzületrétegeit, a szenvedést felülmúlni akaró lázadó szándék, a törhetetlenség pszichikai impulzusait. Az igazságérzetnek, a szabadságvágynak, az erkölcsi intranzigenciának vannak az adott történelmi

pillanatra vonatkozóan feltétlenül érvényes értékdimenziói. A pátoszt, a diadalt sajátosan egyéni hangjával modulálja – kétségtelen lékerősítő hatással. Mint az 1940-es színmű (az alcíme szerint „komoly játék”), a *Vitéz lélek* is, amelynek eszmei jelentéstartományába ugyancsak beletartozik az országegyesítés képzete, az „ország-TEST és a nemzet-LÉLEK” egymásra találása (Ablonczy László kifejezéseivel).

Tamási Áron az össznemzeti önrendelkezés Kárpát-medencei területi elvéről még a második Trianonnak számító 1947-es párizsi békediktátum után sem mond le: „Azon a címen, nehogy a revízió ‘bűnébe’ essünk, még a Tiszára is olyanformán gondolunk, mintha nem érdemelnék meg. Ha egy gondolatot, mint ebben az esetben egy igazságos területi rendezés gondolatát, lejáratják, azzal, hogy helytelen úton és alkalmatlan eszközzel akarták megvalósítani, az még nem jelenti azt, hogy a gondolat megszűnt. Meg kell azt tisztítani a hamis jelszavaktól és az ártalmas ízétől, de magát a gondolatot vissza kell adni a nemzetnek, hogy országépítő és közösségi jogait a világ szeme előtt elhelyezze benne” (vallja 1948 táján). Így aztán a *Magyari rózsafa* is szervesen illeszkedik egész pályáivébe, amely a magasztos össznemzeti szabadságésszmény sámánisztikus-messianisztikus kifejeződésétől (például a *Szűzmáriás királyfítól*) a népi radikalizmus és a keresztény erkölcsi idealizmus törekvésein át az 1956-os *Gond és Hitvallás*ban manifesztálódó modern, szuverenista nemzeti demokráciaelvek meg nem alkuvó hangoztatásáig gyűrűzik.

A transzszilvánista autonómiagondolatnak és az egységes nemzet önállóságának, függetlenségének az ideáját szintetizáló nézetrendszert alkotva. „Természetesen vallo és hirdetem s mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórtan élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti” – amint azt mindig is deklarálta. S amint ennek szellemében költötte meg saját sírfeliratát is: „Törzsében székely volt,/ Fia Hunniának,/ Hűséges szolgája/ Bomlott századának.” S ez a verses négy sor ott áll kopjafába vésvé a farkaslaki templom előtt, két öreg, százados cserefa között, a nagy székelymagyar író rovásírással is megörökített neve alatt; a Szervátiusz Jenő és fia, Szervátiusz Tibor szobrászművészek faragta hatalmas szikla-emlékkő, trachit-emlékmű mögött. Ott áll zarándokhelyé vált szülőfalujában, hirdetve a huszadik századi, modern magyar irodalom halhatatlan alakjának (Németh László szavával: a fenomén „világirodalmi költő”, „székely Homérosz”) génuszát. Mert a magyar kultúra tüneményszerű prózaköltője, az „otthonteremtés író-szószóolója”, Tamási Áron – Czine Mihály szerint is – hőseivel is azt példázza, hogy miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugarasan, csillagosan”. Hittel a harcban és reménnyel a bajban.